

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

כפייה בקרבן וגט מדין דברים שבלב אינם דברים

בריייתא המובאת בגמרא במסכת יבמות (קו.) אנו למדים: "יקריב אותו" (ויקרא א ג) - מלמד שכופין אותו. יכול בעל כרחו, תלמוד לומר "לרצונו" (שם). הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. וכן אתה מוצא בגיטי נשים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

מבריייתא זו למדה הגמרא במסכת קידושין (נ.) לנידון המבואר שם בגמרא שדברים שבלב אינם דברים, שכן יש להבין מה מועילה הכפייה עד שיאמר רוצה אני "הא בלביה לא ניחא ליה", אלא על כרחך שדברים שבלב אינם דברים ולכן אמירתו 'רוצה אני' מועילה אף שבלבו אינו חפץ בכך. והגמרא שם דוחה הראיה, שכן יש לומר שדוקא לענין קרבן כיון "דאנן סהדי דניחא ליה בכפרה" לכך מועילה אמירתו, אך בעלמא אפשר שדברים שבלב הוו דברים.

ושוב מוכיחה הגמרא שדברים שבלב אינם דברים מסוף הבריייתא, לענין גיטי נשים, שאף שבלבו אינו רוצה לגרש מכל מקום כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ודאי בכך. ודוחה הגמרא גם ראה זו, "ודלמא שאני התם משום דמצוה לשמוע דבריה כמים", ויש לנו להחזיקו בחזקת 'מקיים מצוה' וגמר בלבו לקיים דברי בית דין (רש"י).

כפייה בקרבן וגט מדין תליוהו וזבין

ובגמרא במסכת בבא בתרא (מז:) אמר רב הונא, תליוהו וזבין [- שאנסוהו למכור דבר מה], זביניה זביני. מאי טעמא, כל דמזבין איניש אי לאו דאניס לא הוה מזבין ואפילו הכי זביניה זביני. דהיינו שכל מכירה שאדם מוכר, הרי הוא עושה זאת מכח הכרח שלולי זאת היה מעדיף להשאיר את חפציו ברשותו, ואע"פ מכירתו מכירה. ומקשה הגמרא: ודילמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחריני, שבאופן שאנוס מחמת עצמו הרי כיון שנצרך למעות מוכר חפציו מדעתו וגמר ומקני, משא"כ כשאחרים כופים אותו אפשר שלא גמר בדעתו להקנות, ואין לדמות מילתא למילתא.

וממשיכה הגמרא ומביאה ראיה לכך שתליוהו וזבין זביניה זבינה מהבריייתא הנזכרת, שמועילה כפייה בקרבן ובגיטי נשים ומוכח שאחר הכפייה הרי הוא בדעת לקיים הדבר. ודוחה הגמרא בדרך שדחתה הראיות בקידושין, לענין קרבן - שמא אנן סהדי דניחא ליה בכפרה, ולענין גיטי נשים - דילמא שאני התם דמצוה לשמוע דברי חכמים.

ויש לדון לפי מסקנת הסוגיות ש'דברים שבלב אינם דברים' ו'תליוהו וזבין זביניה זביני', אם חזרה בה הגמרא מדחיות אלו, ושוב נפרש הטעם שמועילה הכפייה מחמת סברות אלו שדברים שבלב אינם דברים ותליוהו וזבין זביניה זביני, או שגם למסקנת הגמרא עדיין טעם הדין בקרבן ובגט הוא גם מחמת סברות פרטיות אלו.

טעם הרמב"ם שכיון שרוצה לעשות כל המצוות חשוב שגירש לרצונו

והנה הרמב"ם (גירושין פ"ב ה"ב) העתיק דין זה שמותר לכפות על גיטי נשים, וכתב: מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט, והוא גט כשה... ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס... שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, וכגון מי שהוכה עד שמכר או נתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל - רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני - כבר גירש לרצונו.

ובפשטות טעמו של הרמב"ם נראה כסותר למבואר בגמרא בקידושין ובבבא בתרא, שכן לפי האמת דברים שבלב אינם דברים, וכן תליוהו וזבין זביניה זביני - ומדוע לא פירש הרמב"ם שהטעם שמועילה הכפייה הוא מאחד משני טעמים אלו, משום שאין חשיבות לדבריו שבלבו או משום שכפייה מועילה.

ביאור המתת ידו במו"מ בגמרא על פי דברי הרמב"ם

ובשו"ת מתת ידו (ח"ב הקדמה שניה ד"ה עוד איתא) הקשה על מה שדחתה הגמרא בבבא בתרא את הראיה מקרבן, דשאני קרבן דניחא ליה בכפרה, הלא כן יש לומר גם בענין 'תליוהו וזבין' שכיון שלבסוף הסכים למכירה כיון שאינו רוצה לסבול ממנו המכות והבזיונות, ואמר רוצה אני, אם כן יועיל בדרך שניחא ליה בכפרה.

ויישב עפ"ד הרמב"ם הנזכרים, כי באמת מה שאומר רוצה אני אין בו די, שהרי רק רוצה שלא יכה אבל אינו מעוניין בעצם הקנין. ומה שמועיל לגבי קרבן הוא רק משום שנפש הישראל הוא חלק אלקי ממעל וכל הנאה וחיותה היא רק מתורה ומעשים טובים שעושה בזה העולם. וכמו שהביא במדרש משל לעירוני שנשא בת מלכים, שאפילו מביא לה כל מעדני עולם אינם נחשבים אצלה לכלום לפי שבת מלך היא, וכך הנשמה אין לה שום הנאה מכל תענוגי עולם אלא רק מתורה ועבודה וגמילות חסדים. ולכן כשהאדם צריך להקריב קרבן שהתחייב בו, הלא הנשמה רוצה להקריבו לריח ניחוח לשם ה', ורק גופו מעכב, וכשמכין את הגוף ואומר רוצה אני, אזני אין אנו מביטים על רצון הגוף שהוא על ידי כפיה ואינו כלום, אלא מביטים אנו על רצון הנפש שהוא בלא כפיה ורצון גמור הוא.

כופין

אותו עד

שיאמר

רוצה

אני

יום שלישי כב סיון

יבמות דף קו

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

"קבלה

בכפיה

לא שמה

קבלה, אך

מי שרצונו

הפנימי

לעשות

כדבר

הזה, ורק

בחיצוניותו

אינו חפץ

בו - מועילה

הכפייה

לסלק

החיצוניות

ולעורר

הרצון

הפנימי"

ניתן להנציח ולהקדיש

את החידוש היומי

לעילוי נשמת יקיריכם

ולזכות לזכויות נצח

בהרבצת תורה

זה ביאור דחיית הגמרא 'שאני התם דניחא ליה דתיהוי ליה כפרה', שזהו רצון הנפש בלא שום כפיה והרי הוא רצון גמור, ואין אנו הולכים בזה אחר רצון הגוף. וממילא אין להביא ראיה מכאן לדין תליוהו וזבין שאין בו שום מצוה, ורצון הגוף בכפיה לא מיקרי רצון. וזה הביאור גם בדחיית הגמרא מגיטי נשים שאני התם דמצוה לשמוע דברי חכמים, שלכך הולכים אנו אחר רצון הנפש.

והיינו שהרמב"ם למד שגם למסקנת הגמרא נשארת הגמרא עם דחיות אלו, ואם כן מבואר בגמרא שהטעם שמועילה הכפייה הוא משום רצונו להתכפר מחטאו ורצונו לקיים דברי חכמים. והרמב"ם ביאר שזה גופא סברת הגמרא, שכיון שרוצה הוא להיות מישאל ממילא בעיקרו רוצה לעשות את כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני - שוב דעתו ורצונו הפנימיים לקיום הדין ולכן מועילים הקרבן והגט.

ביאור המשך חכמה ע"פ יסוד הרמב"ם בדברי הקרא 'ולא ביד חזקה'

על פי יסוד זה של הרמב"ם, ביאר המשך חכמה (שמות ב' יט) את לשון הפסוק שם "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה". כי לכאורה לשון הפסוק מוקשה מאד אשר פשוטו משמע כאילו לא יתן מצרים לישראל ללכת אף לא ביד חזקה, והלא מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים כו ח) "ויוציאוהו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה".

וביאר המשך חכמה: פירוש, דהנפש הישראלית המוכרח על ידי הכאה, נפשו מתאוה אל השלימות האמיתית, ועל ידי כפייה סרה ממנו תאוות החומר ונשאר הנפש הנהנה מקיום רצון השם יתברך, כמו שכתב הרמב"ם. אבל הוא - פרעה - לא יסכים ברצונו המוחלט, ולא על ידי יד חזקה - דהיינו, שאף אם יכוהו ביד חזקה ויכפוהו, גם כן לא יתן להלוך ברצונו אלא רק על כרחו ולא תהיה זו נתינה ברצון.

ביאור הגר"ר בענגיס בגדר כפיית ישראל בהר סיני לאור יסוד הרמב"ם

והנה בגמרא במסכת שבת (פח.) איתא: "ויתייצבו בתחתית ההר" (שמות יט יז), אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב, מכאן מודעה רבה לאורייתא [- שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס. רש"י]. אמר רבא אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב (אסתר ט כז) "קימו וקבלו היהודים" - קיימו מה שקיבלו כבר.

והקשו התוספות (ד"ה כפה) למה הוצרך לכפות עליהם הר כגיגית, והלא כבר הקדימו נעשה לנשמע. ויישבו התוספות שמכל מקום היה מקום לחוש שמא יחזרו בהם כשיראו האש הגדולה שיצאה נשמתן. והעיר על יישוב זה רבי זליג ראובן בענגיס בספרו לפלגות ראובן (ח"א, פתח דבר, אות ג) שהרי לדעת רוב מפרשי התורה שבו ואמרו אחר מתן תורה 'נעשה ונשמע' ואם כן כיון שקיבלו אחר מתן תורה אחר שכבר ראו האש הגדולה קודם לכן, נמצא שכבר קיבלו מרצון, ואם כן מה נוסף בקבלתם בימי אחשורוש יתר על מה שקיבלו אחר מתן תורה.

ומבאר הגר"ר כי באמת כבר ביארו המפרשים שלגבי ישראל אף אחר כפיית ההר כגיגית חשובה היתה קבלת התורה לקבלה ברצון, וכמו שכתב הרמב"ם שגט מעושה כשר כיון שרצונו האמיתי הוא לעשות כל המצוות ויצרו הוא שתוקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גירש לרצונו. ולפי זה לא היתה להם כלל טענת אונס מעיקר הדין על עצם קבלת התורה. ואדרבה לפי זה צריך להבין מדוע יש כאן 'מודעה רבה לאורייתא' וכמו שפירש רש"י שיתנו שהיו אנוסים, כיון שאין זה אונס לדעת הרמב"ם.

והאריך לבאר שם שבאמת לא היתה טענה זו טענת אמת, כי כבר נתברר שאצל ישראל אין טענה זו טענה כיון שרצונם האמיתי לקיים המצוות, אלא שישאל סברו שיש בטענתם ממש ובמהלך הדורות נטו לחשוב שסברא היא זו. ואמנם כשראו ישראל בימי אחשורוש איך שהתקבלה תשובתם, אף ששבו בתשובה רק מחמת פחד וגזירות - דבר שיש להחשיבו כאונס - מכך הבינו שהאמת כיסוד הרמב"ם שאין זה נחשב עונש לגבי ישראל. וכיון שכן שוב הדור קיבלוה מאהבה - שהבינו שהכפייה שהיתה במעמד הר סיני אינה אונס, וכסברת הרמב"ם.

בארץ לא היה גלוי שפנימיות הרשע רצונה בתורה עד ימי אחשורוש

ביאור נפלא בענין זה אמר הרב אליהו דיסקין שליט"א (חג השבועות תשפ"א, שיעור ג), דהנה לכאורה יש להקשות ממה נפשך, אם קבלה בכפייה שמה קבלה מדוע יש מכאן 'מודעה רבה לאורייתא', ואם קבלה בכפייה לא שמה קבלה - לשם מה נעשתה.

וביאר עפ"ד הרמב"ם, שבאמת קבלה בכפיה לא שמה קבלה, אך מי שרצונו הפנימי לעשות כדבר הזה, אלא שבחיצוניותו אינו חפץ בו, הרי שמועילה הקבלה בכפייה לסלק את החיצוניות ולעורר את הרצון הפנימי. ולכך כפה הקב"ה הר כגיגית על בני ישראל, לפי שגלוי וידוע לפניו שרצונם לעשות רצונו, ולכן הכפייה החיצונית רק מגלה את רצונם הפנימי - והרי זו קבלה מרצון.

אמנם כל זה היה גלוי וידוע לפי הקב"ה אך כאן בארץ עדיין לא נתגלה הדבר, ולכן היה מכך 'מודעה רבה לאורייתא', שכן יכולים היו בני ישראל לערר על עצם הדבר ולומר שלא בשמים היא, ולפי מה שנראה לעין הרי אין הרשעים חפצים בתורה ואין הדבר ניכר שבפנימיותם אף הם רוצים בה. ודבר זה נגלה בימי אחשורוש, כשקיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם - שאז התגלה גם בארץ שזו פנימיות היהודי, וממילא מאותה שעה שבה וניעורה הקבלה שקיבלו בהר סיני תחת ההר, וקיבלה תוקף של קבלה מרצון כסברת המר"ם.